ŽVALGOMIEJI ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI TRAKUOSE, PLOMĖNŲ G. NR. 29A

Andrius VAICEKAUSKAS

2002 m. gegužės mėnesį Trakuose, sklype Plomėnų g. Nr. 29A buvo statoma tvora, ribosianti namų valdą iš PR. Kasant duobę vienai iš tvoros atramų, joje atsidengė mūro fragmentai. Sklypo savininkas Pranas Čepauskas sustabdė darbus ir užsakė archeologinius tyrimus. Anksčiau ši vieta archeologiškai netyrinėta.

Pagal turimus istorinius duomenis yra žinoma, kad 1505–1510 m. nemažą valdą Trakuose įsigijo Trakų vaivada Mikalojus Radvila. 1523 m. jo sūnaus Trakų kašteliono Jono Radvilos našlei atiteko dvaras už ežero. Manoma, kad šį dvarą Jono brolis, Trakų vaivada Mikalojus Radvila 1558 m. ir dovanojo savo tarnautojui Lorencui Dzievčopolskiui. Ši Totoriškių ežero PV pakrantėje buvusi valda toliau istoriniuose šaltiniuose žinoma Lorensavo (dvaro, palivarko) vardu. 1819 m. Trakų miesto ir apylinkių tikrosios būklės plane matome pažymėtą Lorensavo palivarką, tačiau tikslesnių istorinių žinių apie dvaro užstatymą ar atskirus pastatus nėra. Lyginant dabartinį situacijos planą su 1819 m. planu, atrodo, kad Lorensavo palivarkas buvo labiau į P nuo dabartinio sklypo Plomėnų g. Nr. 29A.

Žvalgomieji tyrimai atlikti 21 m^2 plote, aptiktas iki 0,65 m storio kultūrinis sluoksnis. Tyrimų metu aptiktos šildymo krosnies liekanos, krosnis rasta jau gerokai pažeista. Ji buvo sudaryta iš dviejų funkcinių dalių – prieduobės (iš kurios pakura buvo kūrenama) ir mūrinės pakuros cilindriniais skliautais. Virš pakuros buvo sukraunamas akmenų kupolas – kiautas šilumai akumuliuoti. Krosnies ilgis – 2,36 m. Ji sumūryta iš moliu rištų plytų, iš šonų sutvirtinta į žemę įkastais ir tarpusavyje taip pat moliu rištais rieduliais. Riedulių dydis – nuo 0,55x0,56 iki 0,1x0,09 m. Pakura buvo 1,5 m ilgio, sudaryta iš cilindrinio skliauto ir pakuros pado. Cilindrinis pakuros skliautas sumūrytas iš rausvų plytų, rištų molio skiediniu, viršuje nuardytas. Plytos – 29x15,3x8,7; 30,5x15,3x7,7; 29,2x15,7x8; 28,2x14,7x9,2; 30x15,7x8 cm dydžio. Jos turi specifinius, matyt, jas gaminusio meistro ženklus: vienoje pusėje įstrižines iš kairės į dešinę žemyn įspaustas keturių pirštų braukas ir mentele ar pagaliuku per visą plytos plotą ir ilgį virš braukų įbrėžtą kryžių. Pirminis pakuros vidinis aukštis (rekonstruotas) buvo 0,46 m, vidinis plotis – 0,8 m. Išorinis (rekonstruotas) pakuros cilindrinio skliauto aukštis galėjo būti 0,7 m, plotis – 1,2 m. Pakuros skliautas sudarytas iš trijų keturių per dviejų plytų storį sumūrytų arkų. Virš šių arkų buvo sukraunamas akmenų kiautas – kupolas, kuris turėjo akumuliuoti šilumą. Kadangi sveikas kupolas neišliko, jo pirminiai matmenys nenustatyti. Šiluma iš pakuros per plyšius tarp pakuros kupolo arkų kaitindavo kupolo akmenis. Krosnies aplinkoje ir virš jos liekanų mėtėsi nemažai aprūkusių šio nuardyto akmenų kupolo riedulių. Galima manyti, kad sunykus krosniai, dalį jos akmenų gyventojai panaudojo kitoms statybinėms reikmėms.

Pakuros viduje, pilkos supiltos žemės sluoksnyje rasta keramikos fragmentų. Visi jie priklausė žiestiems, neglazūruotiems,

grubios molio masės su grūsto granito priemaišomis puodams. Dėl riboto rastų šukių kiekio ir mažo informatyvumo jų tikslus datavimas sunkiai įmanomas. Krosnies pakuros padas sudarytas iš 2–3 cm storio perdegusio molio sluoksnio. Sprendžiant iš spalvos ir rupumo, padui naudotas priemolis (t. y. smulkios frakcijos molingas smėlis), grynno molio intarpų jame nepastebėta. Ant pado buvo poros centimetrų storio pelenų sluoksnis, po padu – 3 cm storio perkaitusio, paraudonavusio smėlio sluoksnis. Žemiau prasidėjo gelsvo nejudinto smėlio sluoksnis – įžemis. Nustatyta, kad krosnies pakura buvo iš priešingos Totoriškių ežerui P pusės.

Krosnies prieduobė – stačiakampės formos, 1,4–1,5 m pločio ir 0,9 m ilgio, prišlieta prie pakuros iš P pusės. Jos sienelės plonos, sumūrytos iš ant šono statytų plytų, per vieną plytos storį. Išlikusios dvi vertikalios plytų eilės. Plytų mūras nežymiai pasviręs į išorę. Plytos rištos moliu. Akivaizdu, kad tokios plonos sienelės negalėjo atlaikyti mūrinio antstato.

Krosnis buvo pradėta statyti nuo Š pusės, prieš tai natūraliame grunte iškasus įduobę ir išlyginus – išplūkus ją priemoliu. Krosnies galo plytos buvo dėtos ant visiškai plono pado sluoksnio, o jų šonai remti į duobės kraštą. Kadangi pakuros skliautas yra gana platus (0,8 m) ir ilgas (1,5 m), jis tęsiasi per visą krosnies perimetrą, mūrijant tikriausiai buvo naudojama pagalbinė medinė konstrukcija – „kiaulė“ (kaip daroma ir drebiant tradicinę duonkepę krosnį). Krosnies mūrijimui naudotos vienodo tipo ir matmenų plytos. Dalis jų jau buvo pabuvojusios mūre, kadangi turi kalkinio skiedinio žymių. Krosnis buvo išsidėsčiusi 27 m atstumu nuo dabartinio Totoriškių ežero kranto.

Ieškant statinio, kurį šildė rastoji krosnis, liekanų, tyrimų plotas išplėstas. Buvo nuimtas velėnos sluoksnis ir atsidengusiame smėlyje ieškoma stulpaviečių ar rąstų žymių, atraminių, pamatinių statinio akmenų. Stulpaviečių ar įkastų rąstų, mūrinių sienų liekanų neaptikta. Rasta plačiau apie krosnį pasklidusių akmenų. Dalis jų galėjo būti nuardyto krosnies kiauto – kupolo dalys. Reikia pastebėti, kad šioji vieta, pasak vietinių gyventojų, buvo ariama. Remiantis surinktais duomenimis, galima teigti, kad šildomoji krosnis stovėjo ne mūriniame ar kitame statinyje įgilintais pamatais, o greičiausiai medinių konstrukcijų, dėtų ant akmenų, pastate.

Aptiktoji krosnis yra tipiška šildomoji XVI–XVII a. krosnis. Jų nemažai yra rasta Vilniaus senamiestyje. Radinių, pagal kuriuos būtų galima tiksliai datuoti šią Plomėnų g. Nr. 29A rastą krosnį, neaptikta. Ją galime datuoti pagal konstrukcines ypatybes, pasitelkiant analogijas, taip pat remiantis šioje teritorijoje rastais atsitiktiniais radiniais. Kaip jau minėta, ši vieta vadinama Lorensavu pagal šalia buvusį Lorensavo palivarką. Plomėnų g. Nr. 29A savininkas Pranas Čepauskas surinko tipiškus radinius, kuriuos aptiko prie savo namo P pusės, 55 m į P nuo tyrimų ploto: tai keramikos ir koklių fragmentai. Kokliai datuotini XVI a. pabaiga – XVII a. Radiniai būdingi ir Vilniaus senamiesčiui. Galima daryti prielaidą, kad radiniai yra iš šalia buvusio Lorensavo dvaro. XVI–XVII a. pavienių puodų šukių aptinkama ir ariamoje žemėje tiek į Š, tiek į P nuo ploto.

Aptiktoji krosnis, remiantis turimais duomenimis bei analogijomis, datuotina XVI a. antrąja puse – XVII a. pirmąja puse. Kadangi mūro pastatų liekanų (prišlietų ir besiribojančių su krosnimis) archeologinių kasinėjimų metu nerasta, mažai tikėtina, kad ši krosnis

galėjo turėti stacionarų dūmtraukį, karšto oro kanalus ir šildyti gyvenamąsias patalpas kaip krosnys Vilniuje ir Kaune. Tipologiškai šią krosnį tektų apibūdinti kaip jaujos ar pirties krosnį.

Sprendžiant iš menko Plomėnų g. Nr. 29A krosnies susidėvėjimo, ji eksploatuota neilgą laikotarpį. Apie tai galime spręsti iš plono krosnies padą dengiančių pelenų sluoksnio, palyginti gerai išsilaikiusių, nesutrupėjusių, neapsilydžiusių plytų, neužtikta čia ir krosnies perstatymo ar rekonstrukcijos žymių. Panašu, kad ši krosnis buvo sezoninė, naudota labai trumpą laikotarpį – tik vieną ar du metus.

Krosnies liekanos išsaugotos, jas numatoma restauruoti.

SURVEY ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS IN TRAKAI, PLOMĖNŲ STREET 29A

In May 2002 in Trakai in Plomėnų street 29A, the area of 21m^2 was explored where the cultural layer of 0.65 m thick was found. In the territory explored the remains of a stove dated to the 16th–17th centuries were detected. The stove will be restored in the future.

ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI VILNIUJE, TARP AŠMENOS, MĖSINIŲ, DYSNOS GATVIŲ

Valdas VAINILAITIS

2002 m. liepos–rugpjūčio mėn. LII atliko dalies kvartalo Nr. 60, esančio Vilniaus senamiestyje, tarp Ašmenos, Mėsinių ir Dysnos g. (A1610K1 – Vilniaus senojo miesto vieta), archeologinius tyrimus. Ištirti 127 m^2. Kasinėtos sklypo V ir ŠV dalys. Darbai vyko dviejuose plotuose (atsižvelgiant į užsakovo poreikius). Plotas 1 buvo iškastas sklypo ŠV dalyje ir apėmė dalį čia stovėjusio mūrinio pastato Š korpuso bei vidinio kiemo Š dalį. Plotas 2 buvo iškastas sklypo V dalyje ir apėmė dalį pastato Š korpuso, įvažiavimą į vidinį kiemą ir rūsį, kuris buvo po V korpusu.

Kadangi tyrimų metu nebuvo nustatytas mūrinių pamatų perimetras, 2003 m. pavasarį papildomai iškasti dar keturi šurfai. Šiuos darbus atliko archeologas Linas Kvizikevičius. Bendras papildomai tirtas plotas sudarė 40,25 m^2. Iš viso ištirta 167,25 m^2. Perimetras taip ir liko nenustatytas, kadangi išorinės užstatymo sienos patenka po Ašmenos ir Dysnos g. važiuojamąja dalimi.

Archeologinių tyrimų kvartale Nr. 60 metu lygiagrečiai buvo atliekami architektūriniai ir cheminiai radinių tyrimai. Architektūrinius tyrimus atliko B. Gudynaitė, cheminius – Chemijos instituto mokslo darbuotojos dr. R. Butkienė, dr. O. Nivinskienė ir dr. A. Sveikauskaitė.

Kvartalas Nr. 60 unikalus savo dydžiu. Tai mažiausias senamiesčio kvartalas. Ši teritorija apgyvendinta jau XIV a. Tarp Trakų ir Rūdininkų kelio kūrėsi vokiečių pirkliai ir amatininkai, čia atsirado Vokiečių g. Šalia tiriamo kvartalo XV a. buvo pastatyta Šv. Mikalojaus bažnyčia. Konkrečių žinių apie XVI–XVII a. čia stovėjusius namus nėra. Išsamiai neištyrus ankstyviausių istorinių šaltinių, lieka neaiškios tokio unikalaus dydžio senamiesčio kvartalo susiformavimo priežastys.